

Фридрих Август фон Хайек (1899-1992) е австрийски икономист и политически философ, представител на новата австрийска школа, страстен защитник на либералната демокрация и свободния пазар, един от най-влиятелните и оригинални мислители на XX век.

Интересите на Хайек не се ограничават единствено в областта на икономическата наука. В своите над 25 книги и 130 статии, които е публикувал, той разглежда въпроси от приложната икономика до теоретичната психология, от политическата философия до правната антропология и от философията на науката до историята на идеите.

През 1974 г. е удостоен с Нобеловата награда за икономика заедно със своя идеологически противник Гунар Мюрдал. През 1991 година президентът Джордж Буш го удостоява с Президентския орден на свободата – едно от двете най-високи отличия на САЩ.

Фридрих фон Хайек е преподавал в Лондонската школа за икономически и политически науки, в Чикагския и Фрайбургския университет. В негова чест група студенти от Лондонската школа основават през 1996 г. „Общество Хайек“.

Австрийският икономист е сред инициаторите и създателите на обществото „Мон Пелерен“ (1947 г.) и негов първи председател. Обществото представлява група от класически либерали, които се опитват да се противопоставят в редица области на всичко, което според тях е социалистическо. Джордж Стиглер остроумно отбелязва, че обществото спокойно би могло да се нарича „Приятелите на Хайек“.

В сборника с есета Фридрих фон Хайек е представен със слово-то, което произнася на 11 декември 1974 г. на тържествената вечеря по случай връчването на Нобеловите награди.

Фридрих Хайек

ПРЕТЕНЦИЯ ЗА ЗНАНИЕ

Фридрих фон Хайек

Специалният повод за настоящата лекция наред с основния практически проблем, пред който днес икономистите са изправени, предизвести избора на темата. От една страна, е неотдавнашно то учредяване на Нобеловата награда по икономика, което според широката общественост представлява важна стъпка в процеса на признаване на икономиката на част от достойнствата и престижа на естествените науки. От друга страна, понастоящем икономистите са призвани да кажат как свободният свят да се измъкне от сериозната заплаха от нарастване на инфлацията, която, трябва да се признае, бе предизвикана от провеждането на политика, която мнозинството икономисти настоятелно препоръчваше и призоваваше правителствата да я провеждат. В момента действително нямаме големи основания за гордост, тъй като икономическата гилдия забърка голяма каша.

Според мен неспособността на икономистите да насочват успешно политиката е тясно свързана със склонността им към максимално подражание на методите на преуспеващите естествени науки – опит, който в нашата област може да доведе до явна грешка. Този подход, описван като „научен” метод – метод, който още преди трийсетина години определих като „безспорно ненаучен в буквалния смисъл на думата, тъй като включва механично и безкритично прилагане на начин на мислене в области, различни от тези, в които се е формирал”.¹ Днес искам да започна с обяснението как някои от най-големите грешки в съвременната икономическа политика са пряка последица от тези сциентистки грешки.

Теорията, от която през последните трийсет години се ръководят паричната и финансовата политика и за която аз твърдя, че е до голяма степен продукт на погрешната представа за правилната научна методика, се състои в твърдението, че съществува проста положителна взаимна връзка между общата заетост и размера на съвкупното търсене на стоки и услуги. Това води до убеждението, че можем постоянно да осигуряваме пълна заетост чрез поддържане на паричните разходи на подходящо равнище. Сред различните

¹ *Scientism and the Study of Society, Economica*, vol. IX, no. 35, August 1942, препечатана в *The Counter-Revolution of Science*, Glencoe, Ill., 1952, p. 15 от същата препечатка.

теории, развити за обясняване на масовата безработица, тя може би е единствената, в чиято подкрепа могат да се приведат категорични количествени доказателства. Въпреки това според мен тази теория е напълно погрешна, а прилагането ѝ в настоящия момент има пагубно въздействие.

Това ме насочва към основния въпрос. За разлика от естествените науки при икономиката и другите дисциплини, които се занимават с принципно сложни явления, особеностите на събитията, които трябва да се обяснят и за които можем да получим количествени данни, по необходимост са ограничени и е възможно да не са сред най-съществените. Ако в природните науки по принцип се приема, вероятно с основание, че всеки важен фактор, определящ наблюдаваните събития, подлежи на пряко наблюдение и измерване, при изучаването на такива сложни явления като пазара, които зависят от действията на много хора, всички обстоятелства, определящи изхода на процеса, едва ли някога ще бъдат напълно опознати или измерени по причини, които ще обясня по-късно. И докато в природните науки изследователят може да измери това, което *prima facie*² смята за важно, в обществените науки често пъти за важно се приема това, което е измеримо. По такъв начин понякога се стига до момент, когато се налага да формулираме нашите теории с понятия, които се отнасят само за измерими величини.

Едва ли може да се отрече, че подобно изискване съвсем произволно ограничава фактите, които се приемат за възможни причини за събитията в реалния свят. Този възглед, често приеман наивно за изискване на научната методика, има доста парадоксални последици. По отношение на пазара и на други подобни социални структури са ни известни, разбира се, твърде много факти, които не можем да измерим и за които наистина имаме само доста неточна и обща информация. И тъй като влиянието на тези факти във всеки конкретен случай не може да се потвърди от количествени доказателства, те просто се пренебрегват от тези, които са дали обет да приемат само това, което според тях е научно доказателство, и след това щастливо продължават да работят с фикцията, че само факторите, които те могат да измерят, имат значение.

Взаимовръзката между съвкупното търсене и общата заетост, например, може да бъде само приблизителна, но тъй като тя е

2 От латински език – на пръв поглед. (бел. прев.)

единствената, за която имаме количествени данни, тя се приема и за единствената причинно-следствена връзка, която има значение. Според този критерий с пълен успех може да съществуват по-добри „научни“ доказателства за погрешна теория, която ще се приеме, защото е „по-научна“, отколкото за истинското обяснение, което се отхвърля, защото няма достатъчно количествени доказателства в негова подкрепа.

Икономическата гилдия забърва голяма каша

Позволете ми да илюстрирам с няколко щриха това, което считам за истинската причина за нарастващата безработица – теза, която ще обясни също така защо подобна безработица не може да бъде трайно излекувана от инфлационната политика, препоръчвана от модната днес теория. Според мен правилното обяснение е съществуването на несъответствия между разпределението на търсенето между различните стоки и услуги и разпределянето на труда и другите ресурси за производството на тези стоки и услуги. Ние разполагаме с доста добро „качествено“ знание за силите, чрез които се постига съответствие между търсенето и предлагането в различните отрасли на икономическата система, за условията, при които то ще се постигне, и за вероятните фактори, които биха предотвратили подобно приспособяване. Отделните етапи в описанието на този процес се опират на факти от ежедневието и малцината, които ще си направят труда да проследят хода на разсъжденията, ще поставят под съмнение надеждността на фактическите предположения или логическата правота на произтичащите от тях заключения. Ние наистина имаме основателна причина да твърдим, че безработицата показва нарушаване на структурата на относителните цени и заплати (като обикновено монополите или правителството определят цените) и че за да се възстанови равенството между търсенето и предлагането на труда във всички сектори, са необходими промени на относителните цени и пренасочване на работна сила.

Но когато ни поискат количествени доказателства за необходимата конкретна структура на цените и заплатите, която да осигури плавна, непрекъсната продажба на предлаганите продукти и услуги, трябва да признаем, че нямаме такава информация. С други

думи, знаем общите условия, при които ние, донякъде подвеждащо, казваме, че ще се установи равновесие; но никога не знаем какви ще бъдат конкретните цени или заплати, при които пазарът ще постигне такова равновесие. Ние можем само приблизително да кажем при какви условия очакваме пазарът да установи такива цени и заплати, при които търсенето да отговаря на предлагането. Но никога не можем да представим статистическа информация, която би показала в каква степен преобладаващите цени и заплати се отклоняват от тези, които биха осигурили постоянна продажба на текущото предлагане на работна сила. Независимо че това е емпирично³ обяснение за причините за безработицата – тоест би могло да се докаже неговата погрешност, например, ако постоянното парично предлагане и общото покачване на заплатите не е довело до безработица, то със сигурност това не е научна концепция, която бихме използвали, за да получим подробни количествени прогнози за очакваните нива на заплатите или разпределението на работната сила.

Защо в областта на икономиката трябва да се оправдаваме с незнанието на факти, за които, ако става въпрос за теоретичната физика, се очаква ученият да даде достоверна информация? Вероятно не е изненадващо, че онези, които са впечатлени от примера с естествените науки, разглеждат тази позиция като доста незадоволителна и настояват да се прилагат такива доказателства, с които те са свикнали. Причината за това състояние на нещата е фактът, на който вече накратко се спрях. Социалните науки – както и голяма част от биологията, но за разлика от повечето области на естествените науки – трябва да се занимават със сложни по своята същност структури, тоест със структури, чиито характерни черти могат да се разкрият само с помощта на модели, които съдържат доста голям брой променливи. Конкуренцията, например, е процес, който ще доведе до определени резултати, само ако се развива сред доста голям брой участници.

В някои области, особено там, където в естествените науки се появяват сходни проблеми, трудностите могат да се преодолеят, като се използват данни за относителната честота или за вероятността от появата на различни отличителни свойства на елементите вместо конкретна информация. Но това е вярно само когато

³ Във философията емпиризмът е теория на познанието, която твърди, че познанието възниква от опита. (бел. прев.)

трябва да разглеждаме определения от д-р Уорън Уивър (в миналото работил във фондацията „Рокфелер“) „феномен на неорганизираната сложност“, чиито отличителни черти мнозина трябва да осъзнаят, в противоположност на „феномена на организираната сложност“, който трябва да изследваме в социалните науки.⁴ В случая под „организирана сложност“ разбираме, че свойствата на съставните ѝ структури зависят не само от свойствата на отделните елементи, от които те са изградени, и от относителната честота, с която те възникват, но и от начина, по който отделните елементи са свързани един с друг. Поради това, когато обясняваме работата на такива структури, не можем да заменяме информацията за отделните елементи със статистическа информация, а трябва да поискаме цялата информация за всеки отделен елемент, ако въз основа на нашата теория искаме да направим конкретни прогнози за отделни събития. Без такава конкретна информация за отделните елементи ще трябва да се ограничим до това, което по друг повод нарекох прогнозни модели – прогнози за някои основни свойства на структурите, които ще се формират, но няма да съдържат конкретна информация за отделните елементи, от които ще се изграждат структурите.⁵

Това е особено вярно за нашите теории, които обясняват определянето на системите от относителни цени и заплати, които ще се формират на един добре функциониращ пазар. При определянето на тези цени и заплати ще окаже влияние конкретната информация, която притежава всеки участник в пазарния процес – сбор от факти, които в своята съвкупност не биха могли да са известни на научния наблюдател или на който и да е друг индивидуален ум. Именно това е източникът на превъзходството на пазарния ред и причината, поради която той редовно измества други видове ред, когато държавната власт не го потиска, така че в произтичащото разпределение на ресурсите да се използва по-голямата част от познанието за отделните факти, разпръснато сред безброй хора; знание, което нито един човек не може да притежава. Но тъй като ние, учените, които се занимаваме с наблюдение, не можем да знаем всички определящи фактори за един такъв ред и поради това

4 Warren Weaver, A Quarter Century in the Natural Sciences, *The Rockefeller Foundation Annual Report 1958*, chapter I, Science and Complexity.

5 Виж есето ми The Theory of Complex Phenomena в *The Critical Approach to Science and Philosophy: Essays in Honor of K.R. Popper*, ed. M. Bunge, New York 1964, и препечатано (с допълнения) в моите *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, London and Chicago 1967.

не можем да знаем при коя конкретна структура на цените и на заплатите търсенето би било навсякъде равно на предлагането, ние също така не можем да измерим и отклоненията от този ред; нито можем да проверим статистически нашата теория, според която отклоненията от тази „равновесна“ система на цени и заплати са тези, които правят невъзможна продажбата на някои стоки и услуги на цените, на които се предлагат.

„Неспособността на икономистите да насочват успешно политиката е тясно свързана със склонността им към максимално подражание на методите на преуспеващите естествени науки.”

Преди да продължа с непосредствената си задача, а именно последиците от всичко казано дотук върху провежданата понастоящем политика в областта на заетостта, позволете ми да определя по-конкретно присъщите ограничения на нашата числова грамотност⁶, които много често се пренебрегват. Искам да го направя, за да не останете с впечатлението, че изцяло отхвърлям използването на математическите методи в икономиката. Всъщност оценявам голямото предимство на математическите методи, които ни позволяват с помощта на алгебрични уравнения да опишем общия характер на някой модел, дори когато не знаем числените показатели, които ще определят неговото конкретно проявление. Без този алгебричен метод ние трудно бихме получили цялостна картина на взаимната зависимост между отделните явления на пазара. Това обаче породило илюзията, че можем да използваме метода при определянето и прогнозирането на числените показатели на тези величини и по такъв начин доведе до напразно търсене на количествени или на числени константи. Това се случи независимо от факта, че основателите на съвременната математическа икономика нямаха подобни илюзии. Вярно е, че техните системи от уравнения, които описват модела на пазарно равновесие, са така формулирани, че ако можем да попълним всички празни места в абстрактните формули, тоест, ако знаехме всички параметри на тези уравнения, щяхме да изчислим цените и количествата на всички продадени стоки и услуги. Но както ясно посочва Вилфредо Парето, един от основателите на

6 Числовата грамотност е способността на човека да изразява идеи, проблеми или ситуации с помощта на числова или математическа информация, умението да борави с нея, а после да представя резултатите като решения или заключения. (бел. прев.)

тази теория, нейната цел не е „да се стигне до числово изчисляване на цените“, тъй като, както той казва, би било „абсурдно“ да се предположи, че можем да установим всички данни.⁷ Впрочем най-важното вече е било съзряно от забележителните предтечи на съвременната икономика – испанските схоластици от XVI век, които подчертавали, че това, което те наричали *pretium mathematicum*, математическа цена, зависи от толкова много отделни обстоятелства, които никога не биха могли да станат известни на човека, но са известни само на Бог.⁸ Понякога ми се иска нашите математически икономисти да бяха взели това присърце. Трябва да призная, че до ден днешен се съмнявам дали техните изследвания на измерими величини имат съществен принос за нашето *теоретично* разбиране на икономическите явления, за разлика от описанието им на конкретни ситуации, което определено има стойност. Нито пък съм склонен да приема извинението, че този клон от научните изследвания все още е твърде млад. Да не забравяме, че сър Уилям Пети, основоположникът на иконометрията, в крайна сметка беше малко по-възрастен колега на сър Исак Нютон в Кралското дружество!

Възможно е в някои случаи ирационалният предразсъдък, че само измеримите величини имат значение, да причини вреда на икономическата наука, но сегашните проблеми, свързани с инфлацията и заетостта, са твърде сериозни. Последщата от този начин на мислене е, че вероятната истинска причина за значителната безработица е била пренебрегната от научно мислещото мнозинство от икономисти, тъй като нейното действие не може да се потвърди посредством пряко наблюдение на връзките между измерими величини, а почти пълното съсредоточаване върху количествено измерими повърхностни явления породи политика, която влоши нещата.

Разбира се, трябва да се признае, че теорията, която според мен дава истинското обяснение за безработицата, е теория с донякъде ограничено съдържание, защото тя ни позволява да правим само твърде общи прогнози за *вида* събития, които трябва да очакваме в дадена ситуация. Но последиците от политиката, основана на по-амбициозни конструкции, не са много благоприятни и си признавам, че предпочитам истинско, но несвършено знание, дори и да е доста неопределено и непредсказуемо, пред претенцията за точ-

7 V. Pareto, *Manuel d'économie politique*, 2nd. ed., Paris 1927, pp. 223–224.

8 Виж например, Luis Molina, *De institutiature*, Cologne 1596–1600, tom. II, disp. 347, no. 3, и по-специално Johannes de Lugo, *Disputationum de iustitia et iuretomussecundus*, Lyon 1642, disp. 26, sect. 4, no. 40.

но знание, което вероятно е неистинско. Доверието, което могат да получат прости на вид, но неверни теории, които имат привидно сходство с утвърдени научни стандарти, може да доведе до тежки последици, както показва настоящата ситуация.

В действителност в разглеждания случай мерките, които господстващата „макроикономическа“ теория препоръча като средство срещу безработицата, а именно увеличаване на съвкупното търсене, станаха причина за екстензивно и неправилно разпределение на ресурсите, поради което вероятността от последваща мащабна безработица е неизбежна. Постоянното инжектиране на допълнителни парични средства в такива места на икономическата система, където се създава временно търсене, което изчезва, когато нарастването на количеството пари спре или се забави, наред с очакванията за продължаващо покачване на цените, привлича работна сила и други ресурси към трудови дейности, които могат да продължат само докато увеличаването на количеството пари продължава със същия темп или дори само докато то продължава да се ускорява с даден темп. Тази политика доведе не толкова до равнище на заетост, което не би могло да се постигне по друг начин, колкото до разпределение на заетостта, което не може да се поддържа безкрайно и което след време може да се поддържа само с такъв процент на инфлацията, който бързо би довел до дезорганизация на цялата икономическа дейност. Работата е там, че погрешен теоретичен възглед ни доведе до несигурно положение, при което не можем да предотвратим повторната поява на значителна безработица, но не защото тази безработица е трябвало да се предизвика умишлено като средство за борба с инфлацията, както понякога този възглед се представя в погрешна светлина, а защото тя е трябвало да настъпи като достойна за съжаление, но неизбежна последица от погрешната политика, провеждана в миналото, веднага след като инфлацията престане да се ускорява.

Длъжен съм обаче да изоставя сега тези въпроси с непосредствено практическо значение, с които ви запознах главно като илюстрация за важните последици, които могат да произтекат от грешки, свързани с абстрактните проблеми на философията на науката. Има достатъчно много причини да се тревожим за опасностите в дългосрочен план, породени от безкритичното приемане на твърдения, които „изглеждат“ научни в една област, която е много по-обширна от гледна точка на проблемите, които вече по-

сочих. Основният извод, който исках да направя от нагледния пример, е, че със сигурност в моята област, но също така вярвам, че и в науките, изучаващи човека, това, което на повърхността изглежда като най-научният метод, често пъти е най-ненаучният, дори нещо повече - в тези области има определени граници, до които можем да очакваме науката да достигне. Това означава, че да се довериш на науката – или на съзнателния контрол в съответствие с научните принципи – повече, отколкото научната методология е в състояние да постигне, може да има плачевни последици. Разбира се, напредъкът на естествените науки в днешно време надмина в такава степен всички очаквания, че всяко предположение за евентуални граници в това отношение предизвиква съмнение. На тази идея ще се противопоставят най-вече тези, които се надяваха, че приложена към процесите на обществото, нарастващата ни способност за прогнозиране и контрол, обикновено разглеждана като типичен резултат на научния напредък, скоро ще ни даде възможност да оформяме общество изцяло според нашия вкус. Истина е, че за разлика от опиянението от откритията в естествените науки познанието, което получаваме, изучавайки обществото, често пъти оказва възпиращ ефект върху нашите стремежи. И не е изненадващо, че по-импулсивните млади членове в нашата професия не винаги са готови да приемат това. И все пак вярата в неограничената власт на науката твърде често се основава на погрешното убеждение, че научният метод се състои в прилагането на готова методика или в подражаване на модела, а не на същността на научната методология, сякаш е необходимо да се следват само някакви готварски рецепти, за да се решат всички социални проблеми. Понякога ни се струва, че научните методи са по-лесни за усвояване, отколкото теорията, която ни посочва какви са проблемите и как да подходим към тяхното решаване.

„Да се довериш на науката... в по-голяма степен, отколкото научната методология е в състояние да постигне, може да има плачевни последици.“

Конфликтът между съвременните нагласи на обществото по отношение на това, което то очаква от науката да постигне за удовлетворяване на народните надежди, и това, което наистина е по нейните сили, е сериозен въпрос, тъй като дори ако се наложи всички истински учени да признаят, че има граници на това, което

могат да направят в областта на човешките взаимоотношения, то докато обществеността очаква повече, винаги ще се намери някой, който ще твърди, а е възможно и честно да вярва, че може да се направи повече за удовлетворяване на обществените искания, отколкото в действителност е по силите на учените. Често пъти за експерта е доста трудно и разбира се, в много случаи за непосветения е невъзможно да разграничи основателните от неоснователните твърдения, издигнати в името на науката. Огромната гласност, която наскоро медиите дадоха на доклад, в който в името на науката се изказваше мнение за „Границите на растежа“ (*The Limits to Growth*), и мълчанието от страна на същите тези медии по отношение на унищожителната критика, на която докладът бе подложен от компетентните специалисти⁹, трябва да предизвика у нас тревога за какво се използва престижът на науката. Но не само в областта на икономиката се издигат радикални претенции за научно управление на всички дейности на човека и за привидна необходимост от замяна на спонтанните процеси със „съзнателен човешки контрол“. Ако не се лъжа, психологията, психиатрията, както и някои клонове на социологията, да не говорим за така наречената философия на историята, са дори по-засегнати от това, което наричам сциентистки предрасъдък, и от благовидните претенции към това, което науката може да постигне.¹⁰

Ако искаме да защитим репутацията на науката и да предотвратим неоснователните претенции на едно знание, изградено върху повърхностно сходство на методиката с тази на естествените науки, ще трябва да положим много усилия за развенчаването на тези неоснователни претенции, някои от които вече са се настанили в авторитетни университетски катедри. Ние ще останем длъжници на такива съвременни философи на науката като сър Карл Попър за това, че ни даде критерий за проверка, с помощта на който сме в състояние да правим разграничение между това, което можем да приемем за научно, и това, което не можем да приемем за научно; проверка, която съм убеден, че някои доктрини, понастоящем

9 Виж *The Limits to Growth: A Report of the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*, New York 1972; за систематично изследване на въпроса от компетентен икономист виж Wilfred Beckerman, *In Defence of Economic Growth*, London, 1974, и за списък на по-ранни критики на експерти виж Gottfried Haberler, *Economic Growth and Stability*, Los Angeles, 1974, който справедливо определя техния ефект като „опустошителен“ („devastating“).

10 Посочил съм някои примери за тези тенденции в други сфери във встъпителната си лекция като гост-професор в Залцбургския университет, *Die Irrtümer des Konstruktivismus und die Grundlagenlegitimer Kritikgesellschaftlicher Gebilde*, Munich 1970, преиздадена за Института „Валтер Ойкен“, Фрайбург, от J.C.B. Mohr, Tübingen, 1975.

възприемани от мнозина като научни, няма да издържат. Налице са обаче някои специфични проблеми, свързани с тези сложни по своята същност явления, сред които обществените структури са толкова важни, затова в заключение искам отново да обобщя причините, поради които в тези области не само има абсолютни препятствия пред прогнозирането на конкретни събития, но и защо когато действаме, сякаш притежаваме научно знание, което ни дава възможност да ги преодолеем, това би могло да се превърне в сериозна пречка за напредъка на човешкия интелект.

Главното, което трябва да помним, е, че огромният и бърз напредък на естествените науки се извърши в области, в които бе доказано, че тълкуването и прогнозирането следва да се основават на закони, които обясняват наблюдаваните явления като функции на сравнително малко променливи – отделни факти или относителна периодичност на събитията. Това дори може да е първопричината, поради която обособяваме тези области като „естествени“ в противоположност на високо организирани структури, които определени като сложни по своята същност явления. Няма причина, която да налага да имаме еднакво отношение както към втората, така и към първата област. Трудностите, които срещаме във втората област, не са, както някой на пръв поглед би предположил, трудности да се формулират теории, за да се обяснят наблюдаваните събития, независимо че това също предизвиква определени затруднения за проверка на хипотезите и следователно за отхвърляне на неверните теории. Трудностите се дължат на основния проблем, който възниква при прилагането на нашите теории към всяка конкретна ситуация в реалния свят.

„Ако искаме да защитим репутацията на науката... ще трябва да положим много усилия за развенчаването на тези неоснователни претенции, някои от които вече са се настанили в авторитетни университетски катедри.“

Теорията за сложните по своята същност явления трябва да се позовава на голям брой отделни факти и за да направим прогноза въз основа на нея или за да я подложим на проверка, трябва да установим всички тези отделни факти. След като се справим успешно с тази задача, не би следвало да срещаме особени трудности

при съставянето на прогнози, които можем да подложим на проверка – с помощта на съвременните компютри е много лесно да попълним данните в съответните празни полета на теоретичните формули и да съставим дадена прогноза. Истинската трудност, за чието разрешаване науката не може да допринесе много и която понякога наистина е неразрешима, се състои в установяването на конкретните факти.

Нека да дам един прост пример, който ще покаже същността на тази трудност. Да разгледаме игра с топка, в която участват няколко души с приблизително еднакви умения. Ако знаехме някои конкретни факти, които да догълват общото ни знание за възможностите на отделните играчи, като например степен на концентрация, възприятия, състояние на сърцето, на белите дробове, на мускулите и т.н. във всеки момент от играта, вероятно бихме могли да предвидим резултата. Всъщност, ако бяхме запознати както с играта, така и с отборите, по всяка вероятност щяхме да имаме по-точна представа за това, от което ще зависи резултатът. Разбира се, ние не сме в състояние да установим тези факти и поради това резултатът от играта ще е извън обсега на научното предвиждане, независимо от това колко добре знаем по какъв начин отделните факти биха се отразили върху резултата от играта. Това не означава, че не можем да направим никакви прогнози за хода на такава игра. Ако знаем правилата на различните игри, когато гледаме някоя от тях, много скоро ще разберем коя игра се играе и какви действия можем или не можем да очакваме. Но способността ни за предвиждане ще бъде ограничена до тези общи характерни черти на очакваните събития и няма да включва способността за предвиждане на отделни конкретни събития.

Това съответства на определения по-горе от мен чист модел на прогнозиране, към който ние все по-често се придържаме, тъй като проникваме от област, в която преобладават сравнително простите закони, в зона на явления, в която властва организираната сложност. Колкото повече напредваме, толкова по-често откриваме, че в действителност можем да установим само някои, но не всички конкретни обстоятелства, които определят резултата от даден процес и поради това можем да прогнозираме само някои, но не и всички възможни характеристики на очаквания от нас резултат. Често пъти това, което сме в състояние да прогнозираме, е някаква абстрактна характеристика на модела, която ще се прояви - взаи-

модействие между различни видове елементи, за които поотделно знаем твърде малко. И все пак държа да повтора, че ние все още съставяме прогнози, които могат да се опровергават и поради това имат емпирично значение.

Разбира се, в сравнение с точните прогнози в естествените науки, които свикнахме да очакваме, този вид чист модел на прогнозиране не е най-добрият вариант, който би удовлетворил човек. И все пак опасността, за която искам да предупредя, е именно убеждението, че за да ви възпремат като учен, трябва да постигнете повече от това. Този начин на мислене е по-лош и от шарлатанството. Предприемането на действия с вярата, че ние притежаваме знанието и силата, които ни дават възможност да формираме обществените процеси напълно според нашите предпочитания – знание, което в действителност ние не притежаваме, – е способно да ни тласне да нанесем много вреди. При естествените науки е възможна слаба съпротива срещу опитите да се постигне невъзможното; дори е възможно човек да изпитва усещането, че не трябва да обезсърчава самоуверените, защото има вероятност техните експерименти в края на краищата да доведат до нови знания. Но в обществената сфера погрешното убеждение, че упражняването на малко власт ще има благоприятни последици, вероятно ще доведе до възлагането на нови правомощия на някой орган на власт, за да се налага над другите хора. Дори ако това правомощие по своята същност не е лошо, упражняването му би могло да възпрепятства функционирането на онези сили на спонтанния ред, които, без да го съзнаваме, подпомагат в голяма степен човека в преследването на неговите цели. Ние едва сега започваме да осъзнаваме върху каква трудно уловима система от връзки е изградено действието на развитото индустриално общество – система от връзки, която ние наричаме пазар и която се оказва по-ефективен механизъм за обработване на разпръснатата информация, отколкото всяка друга система, съзнателно разработена от човека.

Ако искаме човек вместо да вреди, да бъде полезен в усилията си да подобри обществения ред, той трябва да разбере, че и в тази, както и във всички останали области, където преобладава организираната по своята същност сложност, той не може да придобие цялото знание, за да управлява събитията. Затова той ще трябва да използва натрупаното знание, но не за да моделира резултатите, както занаятчията придава форма на своето изделие, а за да се грижи за неговия растеж, като му осигурява подходяща среда, как-

то градинарят се грижи за своите растения. Съществува опасност въодушевлението от все по-нарастващата сила, което напредъкът на природните науки поражда и което изкушава „опиянения от успеха“ човек, ако използваме характерния за ранния комунизъм израз, да подчини на контрола на човешка воля не само нашата естествена среда, но и нашето общество.... Признанието, че съществуват непреодолими граници пред неговото знание, би трябвало наистина да послужи на студента по обществени науки като урок по смирение, който ще го предпази от опасността да се превърне в съучастник във фаталния стремеж на хората да контролират обществото – стремеж, който го превръща не само в тиранин над неговите събратя, но и в човек, който може да се превърне в унищожител на една цивилизация, която не е замислена от нечий ум, а се е развила благодарение на свободните усилия на милиони хора.